

"דואר היום" הרוויזיוניסטי

לתולדותיה של פרשה עתונאית מרתקת

עוזי אלידע

ענה אבא אחימאיר. שנתיים לאחר שהכריז שהוא רואה בעתון אמצעי לשבירת הקרח בין המחנות, עבר עתה אחימאיר לסידרת התקפות קשות על ההנהגה הציונית ובעיקר על הממשל הבריטי. ראוי לציין שכתבתו של אחימאיר לא היתה "צמחונית" גם קודם לכן, אולם נראה שבהשפעת מאמרי אצ"ג ממאי 1930, הוא הגביר עתה את עוצמת "הזעקה" במאמריו.¹

במאמרו מה-17 בספטמבר 1930 תחת הכותרת "לקראת הצעד המכריע", הטיח האשמות בגידה בווייצמן ובחבריו להנהגה הציונית ודרש מהתנועה הרוויזיוניסטית להינתק מ"הגוף המת" הקרוי ההסתדרות הציונית. אחימאיר טען שווייצמן התזיר את הציונות למצב שבו היתה לפני הופעת הרצל. עם זאת הוא סבור שמתהום התחתיות בו מצויה הציונות – ניתן רק לעלות. עם ההינתקות מההסתדרות הציונית ניתן יהיה לעבור לפסים של אקטיביזם פוליטי נגד הממשל הבריטי.²

באותה תקופה החל אחימאיר להעביר את פעילותו משולחן המערכת לרחוב. ביום כיפור תרצ"א הוא יזם תקיעה בשופר ליד הכותל המערבי וכעבור כמה ימים אירגן הפגנה סוערת בתל אביב כנגד סגן שר המושבות הבריטי שילס.³

במקביל החל אחימאיר להטיף מעל דפי "דואר היום", להקמתו של "אוונגרד", קבוצת "מיעוט דינמי" המורכבת מצעירים המוכנים להקריב עצמם על מובח המולדת, אשר תניע ותמשוך את ההמונים בארץ ישראל לפעולה כנגד מדיניותה האנטי ציונית של בריטניה, ותוביל בסופו של דבר לשחרור לאומי.⁴

מאורעות סוף אוקטובר 1930 חיזקו את הקו הרדיקלי של "דואר היום". פירסום "הספר הלבן" של פספילד והדו"ח של הופ-סימפסון שבא בעקבותיו, היו בבחינת הצהרה גלויה של הבריטים בדבר כוונתם לעצור ולהחניק את המפעל הציוני.

ב-21 באוקטובר, בשעות אחר הצהריים, יצא "דואר היום" בהוצאה מיוחדת המכריזה על התפטרות וייצמן ועל פירסום "הספר הלבן".⁵ למחרת נסתה הכותרת הראשית של "דואר היום" לצמצם במשהו את התפטרות וייצמן ולשים את הדגש על "הספר הלבן" ועל דו"ח הופ-סימפסון.⁶ במשך כל אותו שבוע הציבה המערכת, מדי יום, כותרת ענק לכל רוחב העמוד הראשון, שעסקה בסערת הרוחות שחוללה פרשת "הספר הלבן" ברחבי העולם היהודי

ב-2 בדצמבר 1928 העביר איתמר בן אב"י, מייסדו ועורכו הראשי של "דואר היום" הירושלמי את העתון לידי זאב ז'בוטינסקי. בשנתיים וחצי הבאות נשא העתון גוון רוויזיוניסטי מובהק. בארץ, היו שנים אלה סוערות מאוד, והעתון תרם לא מעט לעידוד הסערות, כפי שגם דיווח עליהן. בשלהי 1929 ובקיץ 1930 נסגר העתון פעמיים, בשל כתיבתו הבוטה, על ידי שלטונות המנדט. הרדיקליות של העתון, שמוביליה העיקריים היו המשורר אורי צבי גרינברג ואבא אחימאיר עוררה את התנגדותם לא רק של יריבים, אלא גם של זאב ז'בוטינסקי והוועד המרכזי של התנועה הרוויזיוניסטית בארץ ישראל.

בתחילת 1931 חזר איתמר בן אב"י והשתלט על העתון, תוך הפעלת כוח וסילוק יריביו הרוויזיוניסטים מבניין המערכת.

הדראמה, אם כן, היתה גדולה וממושכת. אנו מצטרפים אל חלקה האחרון, בסתיו 1930.

למרות פנייתו התקיפה של ז'בוטינסקי לשלמה גפשיין, מעורכי העתון, נראה שמערכת "דואר היום" התעלמה מעצותיו-הנחיותיו והמשיכה במהלך קיץ וסתיו 1930 לפעול לחימום דעת הקהל הארץ ישראלית ולהתססטה.

הכרזת וייצמן באוגוסט 1930 לפני הוועד הפועל הציוני בברלין שאין לראות במדינה עברית מטרה מיידית וניתן להתפשר על אוטונומיה, סיפקה למערכת "דואר היום" טיעונים להמשכת מדיניות "המלה החזקה" ו"הזעקה המתסיסה".

את מקומו של אורי צבי גרינברג כנושא דגל "הזעקה", נטל

המאמר המתפרסם בעמודים הבאים הוא חלק הסיום של עבודת מחקר גדולה, "דואר היום" – אנטומיה של עתון המון רדיקלי בתקופת משבר, 1928-1931. העבודה כולה תתפרסם בקרוב בהוצאת המכון לחקר העתונות היהודית באוניברסיטת תל אביב.

אליעזר בן יהודה היה אוסר; זכר עברית וחברות

העורך הראשי: ז' זבוטינסקי

המ"ס: 5. שותפות הסולר, ירושלים.

המנהל: ז' ווייס

מחיר הנלווה 5 מיל (ובערכי שבתות וימים 10 מיל) (יג להצטרף בלפור) בחו"ס: 5 : 10 מיל

הלוגו של העתון בתקופתו הרוויזיוניסטית. ז'בוטינסקי כיהן כעורך הראשי, אף שנעדר רוב הזמן מן הארץ, ולמעשה לא היתה לו השפעה על הנעשה במערכת

ובעיקר באמריקה.⁷

ב-28 באוקטובר 1930, יצא אחימאיר במאמר שבו טען שפירסום "הספר הלבן" הוביל לסיום "עידן ההסברה" בציונות ועתה הגיעה "שעת הלוחמים". במאמר הוא קרא לנוער העברי להיות מוכן לכל משימה ודרש ממנו לראות במחתרת האירית מופת לתנועה הנאבקת בכוח הנשק לשחרור ארמיה.⁸

סידרת מאמריו של אחימאיר מתקופה זו הסתיימה בתחילת נובמבר 1930, בקריאה לנוער לראות בטרוםפלדור ובשוורצבארד (צעיר יהודי שהרג את הצורך האוקראיני פטליוורה) מודל לחיקוי. על הנוער לשאוב כוח ממיתוס הגבורה שנוצר סביב אנשים אלה במאבקו העיתודי להקמת מלכות ישראל בארץ, בגבולות שהציבו דוד ויואב.⁹

העימות בין "דואר היום" להנהגת הצה"ר בארץ

נוסח הכתיבה והעריכה של "דואר היום" ובעיקר של אחימאיר, הוביל במהלך חודשי אוקטובר-נובמבר 1930, לעימות חריף בין מערכת העתון לוועד המרכזי של הצה"ר בארץ בהנהגת ישראל רחוב, עימות שהדיו הגיעו עד למועצה העולמית של התנועה הרוויזיוניסטית בלונדון.

שורשי העימות נעוצים בשאלת יחסי הכפיפות בין העתון לוועד המרכזי. ראשי התנועה הרוויזיוניסטית בארץ ראו ב"דואר היום" ביטאון מפלגתי שאמור להיות כפוף למדיניות שקבעה ההנהגה העולמית בראשות ז'בוטינסקי. הוועד המרכזי בארץ ראה עצמו כמייצג היחיד של ההנהגה העולמית וככזה – בעל סמכות לדרוש מ"דואר היום" לכל יסטה מעיקרי המדיניות הרוויזיוניסטית הרשמית.

מערכת "דואר היום" טענה, לעומת זאת, שאין היא יכולה להיות כפופה אלא לעורך הראשי. מכיוון שהעורך הראשי, ז'בוטינסקי, היה גם ראש התנועה העולמית, הרי שהעתון כפוף, מטבע הדברים, ישירות למרכז בלונדון ולא להנהגה המקומית בתל אביב.

בפועל, ניצלה מערכת "דואר היום", את העדרותו הממושכת של ז'בוטינסקי מהארץ, כדי לנהל מדיניות עצמאית שלעתיים תכופות נגדה את המדיניות הרשמית של ההנהגה העולמית. העובדה שז'בוטינסקי לא כפה את רצונו על המערכת בכוח פקודה, אלא באמצעות "הערות מייעצות", רק הקלה על המערכת לנהל מדיניות עצמאית למדי. העובדה שבראש הוועד המרכזי של הצה"ר בארץ ישראל עמדו באותה תקופה אנשי הזרם "המתון" בראשות ישראל רחוב, רק תרמה להתרפת היחסים עם המערכת האקטיביסטית/מקסימליסטית של "דואר היום".

העימות שהתחולל במהלך אוקטובר-נובמבר 1930 בין הוועד המרכזי למערכת, לא היה אלא שיאו של תהליך, שהחל חודשים רבים קודם לכן. אחד מביטויי הקודמים היה בסוף חודש מאי 1930, כאשר הוועד המרכזי שלח מכתב נזיפה למערכת על רקע מאמרי אצ"ג.¹⁰

בדומה לז'בוטינסקי, גרסו ישראל רחוב וחבריו שעל "דואר היום" למתן את סגנונו ולהימנע מ"היסטריה" ומ"צעקנות". גישתם זו לא השתנתה גם לאחר שבועידת הצה"ר בפראג חלה התקרבות מה בין הזרמים השונים בתנועה הרוויזיוניסטית.¹¹ בסוף ספטמבר 1930 פירסם "דואר היום" התקפה על פנחס רוטנברג בשל עמדתו בשאלת הבחירות לכנסת ישראל.¹² נראה שרוטנברג פנה לישראל רחוב בתלונה שהעתון פירסם ידיעה כוזבת. רחוב כינס בו ביום (ה-29 בספטמבר) את הוועד המרכזי וניסח מכתב הכחשה לידיעה בחתימתו, אלא ש"דואר היום" סירב לפרסם את המכתב. ב-1 באוקטובר שלח הוועד המרכזי מכתב ובו נזיפה חמורה למערכת העתון, הכולל פירוט השתלשלות הפרשה.¹³ אולם מערכת "דואר היום" כלל לא טרחה לענות על המכתב. על רקע זה פנה רחוב בתלונה ללונדון, וב-3 באוקטובר דיווח אברהם אברהמס למועצה העולמית על כך, שאנשי "דואר היום" בארץ מצרים את צעדי רחוב. אצבע מאשימה הופנתה לכיוון אנשי הזרם האקטיביסטי במערכת.

להגיב פעם נוספת על מאמרי ההתססה של "דואר היום". ב־16 בנובמבר 1930 התייצב קצין בריטי בבית העורך האחראי והעביר לידי צו לסגירת "דואר היום", לזמן בלתי מוגבל.

נצחון הקו הוֹדִיקָלִי

סגירתו של "דואר היום" ב־16 בנובמבר 1930 (הפעם השלישית

נראה שבעקבות התלונה החליטה סוף סוף מערכת העתון לענות למכתב רוזוב מ־1 באוקטובר, ובאיחור של תשעה ימים, ענה ארנסט דיוויס לרחוב ביובש רב. הוא הצדיק את התנהגות העתון והודיע שהמערכת פנתה בנושא לז'בוטינסקי.¹⁴

העימות בין הצדדים נמשך במהלך אוקטובר, והגיע לשיאו בתחילת נובמבר 1930.

ב־4 בנובמבר שלח הוועד המרכזי למערכת "דואר היום" מכתב בו דיווח על ישיבה שנערכה כדי לדון במצב העניינים בעתון ו"..." על היחסים המזרזים שנוצרו בין המערכת לבין הוועד המרכזי. במכתב מוסיף הוועד המרכזי וקובע:

... הכיוון הכללי של העתון, ביחוד בשאלות אחדות, אינו מתאים לכוונה של הצה"ר ויוצר רושם מוזר, שבארץ קיימים שני כיוונים ועוד יותר גרוע, שהוועד המרכזי אחראי בעד כיוונו של העתון. לולא שמו של ז'בוטינסקי, שכאופן רשמי נחשב לעורך רשמי, היה הוועד המרכזי מזמן אוחז באמצעים מתאימים כדי להודיע לקהל, שאין הוא מקבל עליו את האחריות בעד ההנהלה הכללית של העתון.¹⁵

"דואר היום" – הלוגו בשנים הראשונות, בעריכת איתמר בן אב"י. נותרת המשנה אמרה: "עתון יומי, מדיני, ספרותי ומסחר".

נראה שבמקביל פנה הוועד המרכזי למרכז העולמי בלונדון זה שלח למערכת "דואר היום" מברק הכולל נזיפה חמורה.

ב־6 בנובמבר, שלח העורך בפועל, וולפגנג (זאב) פון ויזל, למאיר גרוסמן במרכז העולמי בלונדון, מכתב ובו הכחיש את הטענה כאילו העתון כפוף לוועד המרכזי בארץ.

... המערכת של עתוננו נמצאת בידי הד"ר ו. פון ויזל שאינו יכול לקבל שום הוראות בדבר כיוון העתון, אלא ממר ז'בוטינסקי עצמו, בהתאם לחליפת המכתבים בינו וד"ר פון ויזל...¹⁶

במשך המכתב תקף פון ויזל בחריפות את הוועד המרכזי המתנגד לבהירות חדשות ועל "..." חוסר פעילותו והעיכובים שהוא שם בדרך הגשמת הרוויזיוניזם בא"י...¹⁷

במחצית נובמבר 1930 נקטע לפתע הוויכוח בין הוועד המרכזי למערכת "דואר היום", בשל התערבות הממשל הבריטי שהחליט

פרידה מחברון, לאחר מאורעות תרפ"ט-1929, שבמהלכם נרצחו חברון יותר מ־60 יהודים. "דואר היום", כשאר העתונים, נסגר על ידי הבריטים בעת המאורעות.

ז'בוטינסקי, מנהיג התנועה הרוויזיוניסטית, ופורמלית גם עורך "דואר היום"

הממשלתית — ואולי בגללה — סגרו השלטונות הבריטיים ב־20 בנובמבר גם את העתון הערבי "פלסטיין".²²
 "דואר היום" היה סגור עשרה ימים, והוא חזר והופיע ב־26 בנובמבר 1930.

אם אכן קיוו אנשי "דבר" שעמיתיהם מ"דואר היום" יגלו עתה "אחריות לאומית" וימתנו את התקפותיהם על ההנהגה הציונית, הרי שנכונה להם אכזבה. לא רק ש"דואר היום" לא מיתן את התקפותיו, אלא אף החריפן. דומה שעורכי העתון הרוויזיוניסטי שכחו בן לילה את תגובתו האוהדת של "דבר" וריכזו מעתה את עיקר התקפותיהם דווקא נגד הנהגת הסתדרות העובדים.

בעת האחרונה) שנמשכה עשרה ימים, הובילה להידוק זמני של הקשרים בין העתון הרוויזיוניסטי לבין עתון הסתדרות "דבר". למעשה, כבר בעקבות סגירתו בפעם השנייה של "דואר היום" גינה "דבר" את הממשל הבריטי. אולם גינוי זה לא עשה רושם רב על אצ"ג שכעס על כך ש"דבר" גינה גם את סגירת העתונים הערבים "פלסטיין" ו"אל-ג'מעה".¹⁸
 למחרת סגירתו השלישית של "דואר היום", הקדיש "דבר" לנושא את מאמר המערכת שלו. במאמר האשים "דבר" את הממשל הבריטי בנקיטת מדיניות של איפה ואיפה ביחסו לעתונות הערבית והעברית:

... באוירת השסוי ההולך וגובר בעתונות הערבית נגד היהודים, באוירת הבדות והסיסמאות המרגיזות אשר העתונות הזאת ממציאה כדי לגרות את היצרים הפראיים של קוראיהם, באוירת הגידופים והחרופים כלפי העם העברי, אשר העתונות העברית גם אינה מעתיקה אותם, באוירת ההכרזות הושמיות מטעם הוועה"פ הערבי על "אי השקט" העלול לקום בארץ אם ממשלת לונדון לא תעשה כרצונו, בתוך כל אלה נמלכו השלטונות וסגרו את "דואר היום" דווקא, כאשר מאמריו אלה ואלה עשויים לסכן את הבטחון הצבורי. ו"דואר היום" במאמריו הללו, שעליהם נסגר, כשסוי לא עסק ובפרעות לא איים. הוא ביקר, לפי הודעת הסגירת גופא, את ממשלת לונדון...¹⁹

בסיום המאמר טרז מחברו להדגיש שאין בדבריו אלו כדי להקהות את העימות הקיים בין "דבר" ל"דואר היום":

... נלחמנו ונמשיך להלחם במגמותיו של "דואר היום", אולם במקרה זה נעשה בו אי צדק, ובעקיפין, למרות כל התהום אשר כינו ובין רוב הישוב — גם לישוב כולו. "היד החזקה" לא הופיעה במקום שהיא נדרשה שמה. חופש העתונות הועמד בסכנה, ותמונתה של הארץ, ברוצ זה טורסה כלפי חוץ...²⁰

מאמר מערכת זה ביטא את ההנחה ששררה בחודש נובמבר 1930 בקרב חוגים כתנועת הפועלים, שבשעה הרת אסון זו, מול "הספר הלבן" של פספילד, צריך היישוב להתלכד במאבקו בגזירות הבריטיות ובלחץ הערבי.

צורך זה בליכוד השורות, מסביר מדוע התירה מערכת "דבר" למערכת "דואר היום" לפרסם בעתון הסתדרות ב־25 בנובמבר הודעה מטעמה. אנשי "דואר היום" הסבירו בהודעתם, שנוסחה כ"מכתב למערכת", שעתונם נסגר בשל פירסום מאמר ב־7 בנובמבר בשאלת ההגנה העצמית וכשל שני מאמרים שהופיעו ב־9 וב־10 בנובמבר, שבהם הופיעה הטענה כאילו אין אנגליה מתכוונת לעשות ליהודים אלא ויתורים קלי ערך.²¹

טיעוני הבריטים לסגירת "דואר היום" אכן מפליאים, ומצביעים בעיקר על אי יעילותה של מערכת הפיקוח התקשורתית שלהם, שכן גיליונות העתון מחודש אוקטובר 1930 היו מלאים בחומר עתונאי מתסיס בו ניתן היה לעשות שימוש כעילה לסגירת העתון.

ראוי לציין שלמרות גינוי "דבר" את מדיניות האיפה ואיפה

ביישוב — תנועת הפועלים.

יחסו של "דואר היום" הרוויזיוניסטי לתנועת הפועלים קודם לסוף נובמבר 1930, היה רחוק מאוהד. אולם גם בתקופת מאמרי הפמפלט של אצ"ג, לא ניהל העתון מתקפה מרוכזת ושיטתית כנגד ראשי תנועת הפועלים בנפרד. עתה, בסוף נובמבר 1930, נפתח למעשה שלב חדש בעימות בין התנועה הרוויזיוניסטית לתנועת הפועלים, מאבק שלא ייפסק עם תום השליטה הרוויזיוניסטית על "דואר היום", אלא יימשך מעל דפי העתון "העם" ויגיע לשיאו בעתון הסיעה המקסימליסטית "חזית העם".

העילה המיידית לתחילת התקפת העתון על ראשי ההסתדרות הייתה הידיעה כאילו עזרו נציגי הסתדרות העובדים באנגליה למועמד הלייבור להיבחר ברובע היהודי וייטצ'פל שבלונדון. העובדה שממשלת הלייבור היא שהיתה אחראית לפירסום "הספר הלבן", הובילה את "דואר היום" להגדיר את ראשי ההסתדרות כבורגנים בעניין הציוני.

כבר בגיליונו מה-27 בנובמבר פירסם "דואר היום" את הכותרת

איתמר בן אבי, עורך "דואר היום" עד שלהי 1928 ומפברואר 1931

הסיבה שהובילה למתקפה זו של "דואר היום" קשורה למהפך שהתחולל באותם ימים בהרכבו של הוועד המרכזי של הצה"ר בארץ ישראל. כאמור, קטעה סגירת "דואר היום" במחצית נובמבר את העימות בין מערכת העתון להנהגת הצה"ר. אולם נראה שבעקבות העימות ובלחץ המרכז העולמי, כונסה בסוף נובמבר 1930 ועידה ארצית של חברי הצה"ר בארץ ונבחרו חברים חדשים לוועד המרכזי, ביניהם אבא אחימאיר.²³

למעשה, בסוף נובמבר 1930 השתלטו אנשי הזרם האקטיביסטי והמקסימליסטי על הוועד המרכזי. במילים אחרות, במאבק בין מערכת "דואר היום" לוועד המרכזי, ניצחו אנשי העתון שהשתלטו על הוועד המרכזי והפכו אותו לכלי לקידום המדיניות האקטיביסטית והמקסימליסטית שלהם.

בניגוד לוועד הקודם, "המתון", שהתנגד לעימות פוליטי בין חלקי היישוב השונים, גרסו פון וייזל, אחימאיר וייבין שעתה הזמן לנצל את רגשות התסכול והזעם של יהודי הארץ נגד מדיניותם ה"פייסנית" של וייצמן ושותפיו מהשמאל, כדי להשתלט על המוסדות הפוליטיים של היישוב.

"צעקה שרלטנית"

המטרה הבאה של "דואר היום" הייתה הבחירות לאסיפת הנבחרים השלישית. הבחירות נועדו להתקיים בתחילת דצמבר 1930, ולפיכך, החל עתון "דואר היום", מיד עם הופעתו המחודשת, במתקפת בחירות, כשהוא מכוון את חיציו כנגד הקבוצה הפוליטית הגדולה

אורי צבי גרינברג (במרכז) בחברת שני ידידים בפולין, 1932

מילולית כלפי "דואר היום". דבריו נתפסו על ידי "דבר" כ"צעקת הקהל השרלטנית המזהמת יום יום את האוויר סביבנו". תשובת המאמר להאשמת "דואר היום" מסוכמת במשפט: "תנועת הפועלים בא"י תמשיך את מלחמתה ברוחה ובדרכה, שכם אחד עם בני בריתה בעולם."²⁸

על התקפה זו ענה "דואר היום" בגיליונו מה-30 בנובמבר במאמר מערכת: "הדבר עונה בגדופים". במאמר העמידו אנשי "דואר היום" פנים, כאילו עתונם היה מאז ומעולם מאופק ומנומס ככתבתו. זאת, בניגוד ל"דבר" המשתמש בביטויים כמו "שרלטנות", "זוהמה", "בלע וכסל" "זרון ורשע". אנשי "דואר היום" כינו עתה את עתונות השמאל "העתונות המגדפת" וטענו שגידופים אלה לא יצליחו להסתיר את חומרת המעשה בלונדון.²⁹

עוצמת ההתקפה של "דואר היום" כנגד ראשי ההסתדרות נבעה מתוך ההנחה שהבחירות לאספת הנבחרים יתקיימו תוך כמה ימים, בתחילת דצמבר. אולם ב-7 בדצמבר הוחלט לדחות בחירות אלו בחודש ולקיימן ב-5 בינואר 1931. על דחייה זו הגיב "דואר היום" ב-8 בדצמבר 1930 בכותרת ענק לועגת וזועמת כאחת: "גיבורי הועד הלאומי פוחדים מפני הבחירות — המוסד הגוסס מאריך את קיומו לעוד חודש ימים."³⁰

במהלך חודש דצמבר 1930 המשיך "דואר היום" במסע התקפה נמרץ נגד מפלגות הפועלים והסתדרות העובדים.

בסוף דצמבר הגיב שבועון מפא"י, "הפועל הצעיר", על מסע תעמולה זה במאמר "הדמגוגיה מריעה". מחבר המאמר, מ. ריבלין, ציין שמכל המפלגות ההולכות לבחירות לאספת הנבחרים הרי "...המפלגה הרוויזיוניסטית היא היחידה המשקיעה בהכנותיה לבחירות התלהבות ופאתוס מלחמתי רב." לפיכך ממשיך המחבר, "...זאת תהיה שגיאה חמורה מצידנו אם נתעלם מהעובדה הבולטת של גידול הכוח הריאקציוני הזה. מקורות הגידול ידועים לנו למדי ואין בהם כל הפתעה. הננו חיים בתקופת מברכה, בימי מצוקה קשה בכל שטחי פעולתנו וכל המרבה לזרוע בימים כאלה את זרע הדמגוגיה — מובטח שקרקע מציאותנו מזושנת אזכבות ומרירות תביא לו קציר רב."³¹

אצ"ג בקידמת הבמה

המחבר הקדיש מקום למפעילי מנגנון התעמולה הרוויזיוניסטי ובעיקר לאצ"ג:

... למלחמת מצוה זו גייסו הפעם כל הכוחות המרכזיים מסביב לרוויזיוניזם, כל מרי הנפש והמקופחים: משורר מתעתע אשר רקד כבר על כל החתונות המודרניות של התקופה שלאחרי המלחמה, שפעם דמה אפילו צבור החלוצים בארץ לראות בו את משוררו ואת מבטא מאוייו והנהו מתפלש כיום בעפרם של אויבי הצבור הזה... שאף הוא התגלגל כבר כמה גלגולים וכיום תוקפת את נפשו הטרופה שנאה בהמית בשעה שהוא מוציא מתחת לעטו שמות של אנשים וקבוצים, אשר עוד אתמול הוא יצק מים על ידיהם. סופר עברי "דלא חכים ולא טיפש" שנתנם למרכבת הרוויזיוניזם, באשר לא הזדמנה לו מקורם מרכבה אחת

"בגידה!". אולם, נראה שבשעה זו עדיין לא היו ידועים כל הפרטים לאנשי העתון ולכן הידיעה הסתפקה בהתקפה כללית על אנשי הסוכנות העוזרים להרס הציונות.²⁴

למחרת, ב-28 לנובמבר, פנה "דואר היום" ישירות לציבור חברי הסתדרות העובדים בכותרת ענק: "אל צבור הפועלים". למרות שפנייה ישירה זו לא היתה חתומה, ניכרת היטב בטקסט ידו של אצ"ג שחזר באותם ימים לכתיבה פעילה בעתון.²⁵

בדומה למאמריו מחודש, מאי-יוני 1930, מדובר כאן במאמר-מפלט אלים הפונה ישירות לקורא. ביטויים רבים שעשה בהם אצ"ג שימוש בסוף מאי חזרו גם הם במאמר זה. המאמר נפתח, כדרכו של אצ"ג בפנייה לקהל יעד מזוהה:

פועלים עברים! כעת ברור לכם לאן הובילכם מנהיגים בשעה זו. בעומדנו על פי תהום, מצאו מנהיגים המתעים לאפשר להשתמש לרעה לא רק באמונתכם אלא גם, בכספכם. הם יצרו קרן למלחמה פוליטית כביכול ובשבילה הם גובים מכם את פרוטות הרמים שלכם. אין אתם יודעים לאיזו מטרה משמשת קרן זו. בכספיה משתמשים ארלחורוב, קפלנסקי, כנולסון, הוז, שפרינצק ואחרים בכדי לנהל תעמולה בויטשפל בעד בא כוחה של מפלגת פפילד, שהיא האחראית הראשית לספר הלכן ולהרס הציונות. האדונים האלה, מחוץ נאמנות "מה יפית" לאינטרנציונל, העזו לצאת כנגד המועמד היהודי, הציוני, בתמכם במועמד הממשלה הפספילרית...²⁶

התמונה "השטנית" של המנהיגים הציוניים הצנייים, החיים על פרוטות החלוצים ופועלים באופן שיטתי כנגד העניין הציוני, תמונה אותה הציג אצ"ג במאמריו במאי-יוני 1930, מופיעה עתה, בסוף נובמבר, כמעט ללא שינוי.

גם סיום המאמר, הכתוב כתוכחה נבואית, מזכיר בסגנונו את מאמריו הקודמים של אצ"ג:

"... חלוצים! אתם הנותנים את חייכם להגשמת המפעל הציוני, פיקחו עיניים, ראו, לכל הפחות בשעה מרה זו, את מעשי הבגידה של מנהיגים שהשרות לאינטרנציונל עדיף להם מן הציונות, המוכנים לתת את הסכמתם גם לספר הלכן החורץ פסק דין של כליון לציונות..."

ומכאן לקריאתו המסיימת של המחבר:

... התנערו ממנהיגים מטעים אלה. תנו יד לאותם אנשים שלא יעשו את משחק הבגידה הזה והראו את נאמנותכם לציון!²⁷

גם אם סגנון הכתיבה של אצ"ג לא היה בבחינת חידוש ב"דואר היום", הרי פנייתו הישירה לפועלים היתה יוצאת דופן. שכן להוציא קבוצות פועלים המקורבים לתנועה הרוויזיוניסטית, לא ידוע לנו על קריאה בממדים נרחבים של "דואר היום" על ידי פועלים חברי הסתדרות העובדים.

"דבר" הגיב להתייחסות "דואר היום" לפרשה בגיליונו מה-28 בנובמבר. במאמר המערכת הנושא את הכותרת "וייטשפל" ניכר רוגזם של אנשי "דבר" שרק ימים מספר קודם לכן ניצבו לצידו של "דואר היום". לפיכך הצטיין המאמר בדרגה גבוהה של אלימות

חינוך מוסיקלי
 תוכנית חינוך מוסיקלי לילדים
 תורת הדיון בלבן עם שירי מנון
 קשר מס' 17, מאי 1995

דרושים
4 פקידים
 למחסן של נגרים ונעלים
 כתובת: בית גמלי 20 תל אביב

מאת: **עשה שלש עשרה ירושלים** (בית גמלי 20 תל אביב) | **שמונת הפקידים** | **העיתון: קשר מס' 17, מאי 1995**

האויב לנוכח החזית

מאת ד"ר פוזריינדק

כאמר ראשון

ההנהלה של המפלגה הצעירי-מספרית...
 על פי החלטת הנהלת המפלגה...
 החלטת הנהלת המפלגה...
 החלטת הנהלת המפלגה...
 החלטת הנהלת המפלגה...

עונן פוליטי לכל דבר – דוגמה לגיליון מאוקטובר 1930. מאמר בן אלפי מילים מתחיל בעמוד הראשון

יצירת סדר הייררכי במיקום המאמרים נועדה להקנות לעתון דימוי של אמצעי תקשורת שהוא יותר מסתם כלי להפקת חודשות, פרשנות ודברי פולמוס, אלא מעין "שבט אלוהים", כוח מיסטי-משיחי המופעל על ידי משורר רב מג, שהוא גם נביא.

המשורר אמור היה להאציל מאישיותו על העתון כולו ולהופכו לקול קורא המעיר את ה"נרדמים" והמצביע על הסכנה המתקרבת. תחת הנהגתו של המשורר, צריך היה העתון להפוך לכלי מהפכני-משיחי שתפקידו לזהות את הרקב שפשה בבניין הציוני, לרדוף את "נביאי השקר" שבקרב מנהיגיו ולרחוף בסופו של דבר לניתוח הסדר הציוני הישן ולבריאת סדר חדש.

ראוי לציין שהתגלותו של המשורר לקוראי העתון היא בדרך כלל הדרגתית. תחילה הוא מפרסם את דבריו בעילום שם, ואז לפתע, בלא כל התראה מוקדמת, מופיע שמו המלא מתחת למאמריו.

כך היה בסוף מאי 1930 כאשר לאחר שבוע של כתיבה "אנונימית" הופיע לפתע שם המשורר, וכך גם בסוף 1930. למעשה, לאורך כל חודש דצמבר אין חתימת אצ"ג מופיעה, למרות שחלק ניכר ממאמרי המערכת ומאמרי הכרוז המופנים ישירות לקורא נכתבו על ידו. עובדה זו לא מנעה, כאמור, בסוף דצמבר 1930 מעתונות השמאל לתקוף אותו בחריפות.

רק ב-1 בינואר 1931 הופיע מחדש שמו של אצ"ג מתחת לכותרות מאמריו. הסיבה המרכזית לחשיפת זהותו של המשורר היתה הבחירות המתקרבות לאספת הנבחרים שכאמור נידחו ל-5 בינואר. עיתוי "התגלותו" של אצ"ג היה חלק מטקטיקה תעמולתית, שעיקרה – הגברה הדרגתית של העוצמה הפולמוסית ככל שיום הבחירות קרב והולך. במסגרת טקטיקה זו, נחשפו "התוחתים

להתחם בה...³²

בעקבות "הפועל הצעיר" תקף גם "דבר" בסוף דצמבר 1930 את אצ"ג וכינהו בלגלוג "הפייטן הראשי של דואר היום".³³

התקפה זו יכולה לשמש עדות למידת החשיבות שייחסו בשמאל התפקידו של אצ"ג בניהול מסע התעמולה של "דואר היום".

אצ"ג לא כתב ב"דואר היום" בצורה רציפה. מאמריו הופיעו, לפתע, בתדירות גבוהה, כמעט יום יומית, בדרך כלל בתקופות משבר ונעלמו לאחר מספר שבועות ושוב חזרו והופיעו, כשהרגיש המשורר צורך לומר את דברו.

הגל הראשון של נבואות התוכחה והזעם של אצ"ג, הופיע כאמור ב"דואר היום" במאמריו 1930. התייצבותו למען מסע הבחירות הרוויזיוניסטי בסוף נובמבר 1930 מציינת את הגל השני, גל שהיה ארוך מקודמו ונמשך למעשה עד המחצית השנייה של פברואר 1931.

תופעת ההופעה הפתאומית של מאמרי אצ"ג, המלווה רעמים וברקים, תימשך גם בעתונים "העם" ו"חזית העם". כך, לדוגמה, יחזור אצ"ג לכתוב ברצף יום יומי ב"חזית העם" לאחר רצח ארלוזורוב ומעצר אחימאיר.

בדיקת התקופות בהם כתב אצ"ג באינטנסיביות בעתונות הרוויזיוניסטית מצביעה על תופעה מעניינת ביחסים שבין המשורר ליתר חברי המערכת.

עם הופעתו של אצ"ג, מפנים לו חברי המערכת את קידמת הבמה ומציבים את מאמרי הפולמוס שלו בראש העמוד הראשון כשהם עצמם נסוגים וממקמים את מאמריהם בעמודים הפנימיים.

הכבדים" של המערכת בימים שקדמו לבחירות. וכך, בין ה-1 ל-5 בינואר 1931 פירסם אצ"ג בחתימתו בראש העמוד הראשון של "דואר היום", מדי יום.

במאמרו מה-1 בינואר, הנושא את הכותרת "בעירום ועריה", תוקף אצ"ג בחריפות את הפקידות הבכירה במוסדות הציוניים בשל שכרה הגבוה.³⁴ למחרת, ב-2 בינואר, הוא "סוגר חשבון" עם עתונות השמאל שתקפה אותו ימים מספר קודם לכן. המאמר נושא את הכותרת "לידידי העורך מן הצד שכנגד" ומפנה ישירות לעורך הראשי של "דבר", ברל כצנלסון (למרות שאין הוא מוזכר בשמו).³⁵

אצ"ג האשים את ברל באחריות ישירה למתקפה הקשה שנוהלה נגדו בסוף דצמבר. מערכת "דבר", בהנהגת ברל, הוצגה על ידי אצ"ג כאוסף של עתונאים חרלי אישים ובעלי סגנון גס וברוטלי. בעיקר תוקף אצ"ג את דוד זכאי, בעל המדור "קצרות" ואת כותב המאמרים הראשיים משה בלינסון. זה האחרון מכונה ע"י אצ"ג בליגלוג, "עט נובע זיונליסטי" בשל כושר הכתיבה השוטף שלו.³⁶ לאצ"ג חשבון ארוך עם ברל עוד מהתקופה בה היה הוא עצמו השתתף בכתיבה ב"דבר", וחשבון זה הוא מנסה לסגור עתה, ערב מערכת הבחירות:

... אני אומר לך עורך ה"דבר" שכחמת חיך אינני מאמין, כי חכמת חיים עליונה זהו חזון והיא אינה נקנית "סתם ככה", ב"שטח הקוסם" של המפלגה, אבל בפיקחות חיך אני מאמין, באוריינטציה מהירה, "על המקום"..."³⁷

ברל מוצג כעסקן יהודי פיקח וחורש מזימות. איש שאיבד מזמן את הלהט המהפכני, אולם בגלל כוחו הפוליטי הרב, הפך לגורם בולם ומזיק להתחדשותה של הציונות. ככזה מוצג עתה עורך "דבר" בראש רשימת אויבי "הציונות המשיחית", נוסח אצ"ג וחבריו במערכת "דואר היום".

בימים הבאים המשיך אצ"ג לתקוף במשנה מרץ את תנועת הפועלים, את בעלי בריתה אנשי וייצמן ואת אמצעי התקשורת, "דבר" ו"הארץ", ששימשו אותם. מול אנשי "הסדר הציוני הישן" מציג אצ"ג את התנועה הרוויזיוניסטית כנושאת דברה של האמת וכראש הגשר לכינונה של תנועת המונים המונעת על ידי מוטיווציה מהפכנית-משיחית.³⁸

אצ"ג, שבעצמו היה מועמד מטעם הצה"ר לאסיפת הנבחרים, הכריז במאמרו האחרון שנכתב לפני הבחירות (ומשום מה הודפס למחרת הבחירות):

... אני הולך ברשימת המאמינים... בראש מורם, לאספת הנבחרים, נגד הסנבלטים!³⁹ הם אינם אילות הברזל של רומא, כי אם קנה סוף ביאור מצרים... מצפוני זך וטהור, כי אמת הציונות אתי!..."⁴⁰

בבחירות לאספת הנבחרים השלישית זכתה התנועה הרוויזיוניסטית להישג נאה. למעלה מ-20 אחוז מהבוחרים הצביעו עבורה. בין הנבחרים החדשים לאספה היו גם אצ"ג (מקום רביעי ברשימת

שנה על עסדו בראש ההנהגה העצמית של יהודי ירושלים. חסא"ר של ז'בוטנסקי ש המועמדים לאספת הנבחרים של יהודי ארץ ישראל. ירושם כל בוחר בראש

החנינה

הזרמים בותריים, לכו אל הכרפי בראש מורם כאמונה רבה שישום ששן לא יעצח את חזון הנאווה בישראל. כחרו ע"פ הדשומח אשר בראשה עומת מן ירושלים זאב ז'בוטנסקי. כל ברטים בעד הרשימה ג. ואו הרשימה יז של ז'בוטנסקי מעדות המורה עוזר לגרוש הסנבלטים מן העזרת הלאה אוכלי הציונות. הלאה הכופרים בגאולת ישראל. כבוד למאמינים.

גאולה   גבורה

ג

אחינו מן העדות המוחזקות שגשאו את זאב ז'בוטנסקי על הכפים בשוכו טמאכ"ר עכו וירושלמה אומרים: רשימתנו היא יז.

הודע

ה

יהי זאב ז'בוטנסקי!

התגייסות "דואר היום" למערכת הבחירות של התנועה הרוויזיוניסטית לאספת הנבחרים השלישית - ינואר 1931. התנועה הופיעה בשתי רשימות נפרדות. אחת ב"קו"ה" האשכנזית (שסימנה ג') והשנייה ב"קו"ה" הספרדית (שסימנה יז - יחי ז'בוטנסקי)

המועמדים הרוויזיוניסטים) ואבא אחימאיר (מקום עשירי).⁴¹ עם זאת, מפא"י זכתה בלמעלה מ-40 אחוז מקולות הבוחרים. בדיעבד התגלה, להערכתנו, סגנון העריכה האלים והמתסיס של "דואר היום" כגורם חשוב בהצלחת הזרם הרדיקלי שבתוך המפלגה הרוויזיוניסטית בארץ. ההילה המהפכנית-משיחית וסיגנון "הצעקה הגדולה" ו"נבואת התוכחה", הם שאיפשרו, לדעתנו, לאצ"ג, אחימאיר וחבריהם להשתלט על הוועד המרכזי של הצה"ר בסוף נובמבר 1930, והם שתרמו להצלחתה בבחירות של המפלגה הרוויזיוניסטית בתחילת ינואר 1931.

לא ל"איגרת מקדונלד"

לגבי שינויים אפשריים העומדים להתחולל.⁴⁶ הדבר מצביע על מידת ההפתעה של חברי המערכת, שלא ציפו באותה שעה שהעתון ילקח מידיהם, ולפיכך גם לא נקטו בצעדים להכנת ביטאון אלטרנטיבי לתנועתם. (זה יצא לאור רק חודש מאוחר יותר).

שאונותם של חברי המערכת בפברואר 1931 אינה מובנת, שכן זה שלושה חודשים גברו והלכו הלחצים להוציא את העתון מידם. "דואר היום" לא היה שייך מעולם לתנועה הרוויזיוניסטית, אלא "הועבר" לידיה, או ליתר דיוק לידי של ז'בוטינסקי. בפועל, ז'בוטינסקי ואנשיו לא היו אלא "קבלני משנה" של חברת "הסולל" שבבעלות זלמן וייט ואיתמר בן אבי, שהעסקו תמורת סכום חודשי גלובלי ושהתחייבו בתמורה לקדם את מכירת העתון.

המערכת הרוויזיוניסטית היתה תלויה תלות מוחלטת בזלמן וייט, מנהל חשבונות במקצועו, שהיה אחראי לניהול הפיננסי של העתון ולהדפסתו, וביהודה חיותמן שניהל את מחלקת המודעות ומחלקת ההפצה (מינויים ומכירה ברחוב) של "דואר היום".⁴⁷

הנחת חברי מערכת "דואר היום" שהעתון "שייך" להם, נבעה מדרגת העצמאות הכמעט בלתי מוגבלת בתחום העריכה שהעניק חוזה 1928 לז'בוטינסקי. ז'בוטינסקי "האציל" את סמכויותיו לשלמה גפשטיין ממנו הן הועברו לפון ויזל, ייבין וחבריהם. אולם העברת סמכויות זו עמדה בסתירה לחוזה המקורי ולפיכך היתה מידה רבה של צדק בטענות שהשמיע בן אבי שהעתון "נלקח" ממנו בניגוד לרצונו על ידי חברי המערכת הרוויזיוניסטית.

אשליית הבעלות על העתון נבעה גם מאופיים של חברי המערכת. לאחיאמיר, ייבין ואצ"ג שלא היו אנשי כספים, אלא פובליציסטים חדי עט, נראה היה מתחילת דרכם בעתון שהשליט האמיתי הוא זה האחראי על עיצוב קו המערכת וסגנונו, זה החותם בשמו על מאמרי העתון, ולא האחראים על מערכת הפיננסיים, הייצור וההפצה של העתון.

ביוני 1930 חלה התפכחות מה בקרב חברי מערכת "דואר היום" כאשר וייט איים לבטל את החוזה. הדבר הבהיר לחברי המערכת עובדה שנטו להתעלם ממנה קודם לכן, שמידת החופש שלהם לפעול כרצונם במערכת תלויה ברמת הרווח/הפסד של המו"ל.

כאשר ז'בוטינסקי או הוועד המרכזי של הצה"ר דרשו מהמערכת למתן את סגנון כתיבתה, ניתן היה להתעלם או אפילו להתנגד להם. אולם אימו של המו"ל להפסיק להדפיס ולהפיץ את העתון עקב הפסד כספי שנגרם בשל צו הסגירה, נראה מוחשי יותר.

רק בינוי-יולי 1930 החלו חברי המערכת להבין את מידת תלותם בבסיס הכלכלי של העתון ומכאן הדרישה שעלתה באותה שעה לרכוש את "דואר היום" מידי וייט או לחילופין להקים עתון חדש. עצם העלאת הדרישה הצביע על העדר ניסיונם הפיננסי של חברי המערכת, מה גם שבאותה עת היה מצב קופת המפלגה בארץ כבי רע.

כסופו של דבר "התקפלור" חברי המערכת וחתמו בתחילת יולי 1930 על חוזה חדש, שכלל כנראה סעיף שהעניק למו"ל זכות

גם לאחר נצחון הזרם הרדיקלי בבחירות ינואר 1931, לא שקט "דואר היום" על שמריו והמשיך בהתקפותיו הן על מפלגות הפועלים, הן על ההנהלה הציונית והן על הממשל הבריטי. במהלך ששת השבועות הבאים המשיך אצ"ג להנהיג את העתון, למרות שלא החזיק בשום תפקיד רשמי במערכת. הוא שלט בעתון מתוקף היוקרה שזכה לה כמשורר ונביא זעם, ואת סמכותו הרוחנית קיבלו לא רק מעריציו משכבר הימים במערכת – ייבין ואחיאמיר – אלא גם עורך העתון בפועל וולפגנג (זאב) פון ויזל.

מפליאה העובדה שז'בוטינסקי, ששמו המשיך להתנוסס בראש העתון כעורך ראשי, ושהפגין עוינות לסיגנון כתיבתו של אצ"ג, לא הביע את מחאתו, לנוכח מנהיגותו של המשורר במערכת "דואר היום".

בחודשים ינואר-פברואר 1931 המשיך אפוא אצ"ג לכתוב לעמוד הראשון של "דואר היום" מדי יום. לעתים היו אלו מאמרי מערכת עליהם חתם בראשי תיבות ולעתים מאמרי ענק שתפסו כמחצית משטחו של העמוד הראשון ושעליהם חתם בשמו המלא.⁴²

שליטתו של אצ"ג על העמוד הראשון של העתון היתה מוחלטת, ושום מאמר משלו מאותה תקופה לא הופיע בעמודים הפנימיים. לעומת זאת הועברו דרך קבע מאמרי פון ויזל, ייבין ואחיאמיר לעמוד השני או השלישי. רק ז'בוטינסקי המשיך לזכות בפריבילגיות הפירסום בעמוד הראשון. למעשה, מאז עבר העתון לידי בוסוף 1928, פורסמו תמיד מאמרי המנהיג הרוויזיוניסטי בראש העמוד הראשון. עתה, כש"הומלך" אצ"ג ל"מוביל" העתון, ניצבה המערכת בפני הבעיה כיצד לנהוג במקרה שמאמרי ז'בוטינסקי ואצ"ג יתקבלו לפירסום באותו יום. הפתרון שנמצא היה להימנע מפירסום מאמריהם יחדיו ולפיכך כאשר התקבל מאמר מז'בוטינסקי נמנע אצ"ג מלפרסם באותו יום מאמר משלו.⁴³

לאחר הישג הבחירות בינואר, הציבה מערכת "דואר היום" לעצמה כמטרה לזכות בניצחון בקונגרס הציוני הי"ז שאמור היה להתכנס בקיץ 1931. על רקע זה מלאים מאמרי אצ"ג בינואר-פברואר דברי נאצה כנגד ראשי מפלגות הפועלים בארץ וכנגד אנשי וייצמן.⁴⁴ כל אותה עת המשיך אצ"ג לתקוף את הממשל הבריטי. גם איגרת מקדונלד לווייצמן שפורסמה ב-13 בפברואר 1931, איגרת שביטאה נסיגה מנוסח "הספר הלבן", לא פייסה את אצ"ג. נוסח האיגרת פורסם ב"דואר היום" ב-15 בפברואר. כאותו עמוד הופיע מאמר מערכת של אצ"ג המתייחס בחשד לאיגרת וקובע שכל עוד לא בוטל "הספר הלבן" אין להתייחס לאיגרת ברצינות.⁴⁵

בן אבי חוזר ומשתלט על "דואר היום"

ימים מספר לאחר פירסום מאמרו של אצ"ג, ב-20 בפברואר 1931, התפרסם גיליונו האחרון של "דואר היום" במתכונתו הרוויזיוניסטית. מערכת "דואר היום" לא הכינה כלל את קוראיה לאפשרות שתאבד שליטה על העתון, ולפיכך אין בגיליון ה-20 בפברואר כל רמיזה

המערכת לנסות להרוויח זמן ולהתנגד להתזרת העתון. לבן אבי נאמר שהעתון לא יוחזר לו אלא אם יתפוש אותו בכוח.⁵¹ נראה שבלחץ הנסיבות נאלץ בן אבי לתת לאנשי המערכת ארכה של שבוע להתפנות מבניין "דואר היום", וזו עמדה לפוג ב-20 בפברואר 1930.⁵²

במקביל החל בן אבי בהכנות לתפישת העתון בכוח. בהכנות שותפו גם חלק מפועלי דפוס "הסולל", מנאמניו של בן אבי. נראה שב-20 בפברואר נכנס בן אבי לבניין המערכת כשהוא מלווה בחלק מפועלי הדפוס ובקבוצת צעירים "עזי רוח ומזויני יד..." שגויסה על ידי קבוצת "בני בנימין".⁵³ הרושם המאיים של הבאים "שיכנע" את אנשי המערכת הרוויזיוניסטיים והם עזבו את הבניין לבלי שוב.⁵⁴

בדרך ל"העם" ו"חזית העם"

בן אבי מספר בזכרונותיו שלמחרת השתלטותו על העתון קיבל מברק דחוף מלונדון מאת ז'בוטינסקי ובו בקשה להשאיר את העתון בידי אנשיו לעוד שנה תמורת סכום כסף נכבד, אולם בעיני בן אבי היה זה מאוחר מדי: "...מכיוון שתנאי החוזה בינינו לא קוימו, עמדתי בכל תוקף על דעתי לא להתפתות עוד לבקשות וגם לא להתראות..."⁵⁵ כך הפך גיליון ה-20 בפברואר 1931 לגיליון האחרון של "דואר היום" הרוויזיוניסטי.

כעבור יומיים, ב-22 בפברואר, יצא לאור הגיליון הראשון בעריכתו המחודשת של בן אבי. מינהלת העתון נשארה בידי זלמן וייט ואילו אברהם אלמליח החזיק עתה בתפקיד עורך אחראי (כעבור זמן יוחלף בבר דדורא). בגיליון הראשון לעריכתו המחודשת הדפיס בן אבי שני מכתבים, מאת ייבין ואצ"ג בהם הודיעו לקהל הקוראים ששוב אין הם חברים במערכת העתון. בעוד מכתבו של ייבין קצר ויבש, הרי אצ"ג ניסה להציג במכתבו מעין דברי סיכום על תקופת כתיבתו ב"דואר היום":

...אם שבע שנות מלחמתי בארץ נגר כל גלויי הרקב הרוחני והסבלותיות הפוליטית, היו שנים קשות ואכזריות, הרי שבעתים קשה ואכזרית תהיה דרכי עכשו — בלי עתון. לא הרבה זמן, אבל הרבה מאד מאשי ומדמי, מצערי וזעמי השקעתי ב"דואר היום" שעכשיו, אתה, אדוני, שוב עורכו הראשי, כשהיית. על קיר הניגודים שהקימותי ביני לבין ה"מוסמכות" בא"י, כדי לשמור על קיומי האישי, במובן הרוחני והפוליטי, הוספתי כמה נדבכים עבים; כי רבתה ועבתה השנאה. זכיתי בימי עבודתי ב"דואר היום" שיעבור בחור בירושלים וירק בפני את רוקן; זכיתי להיות "מוכתר בנימוסין" מעין: "אשת עגבים" וכר' וראה פלא: דוקא מנת שנאה זו, קבלתי כשכר סופרים הגון במאוחר, לא רק בעד עבודתי הפובליציסטית, אלא כאילו גם בעד יצירותי הפיוטיות... כן; ועם שכר סופרים הגון זה אני נפרד מעבודתי במערכת...⁵⁶

מכתב זה של אצ"ג חותם תקופה ב"דואר היום" ופותח עידן חדש. למעשה התזיר בן אבי את עתונו למקום בו עמד בסוף 1928, קרי למתכונתו הסנציונית-מסחרית. בן אבי המשיך עתה

החלטה בעניין קביעת הרכב המערכת במקרה של סגירה נוספת של העתון. סגירה כזו, במחצית נובמבר 1930, היא שנתנה להנהלת "הסולל", המורל של העתון, את העילה לפעול כנגד המערכת הרוויזיוניסטית.

נראה שבתחילת דצמבר 1930 היתה הנהלת "הסולל" תקיפה יותר מאשר במהלך חודש יוני. הסיבה המיידית לכך נבעה מנוכחותו של איתמר בן אבי שחזר באותה תקופה ממסע גיוס תרומות בארצות הברית.⁴⁸

נוכחותו של בן אבי דירבנה את הנהלת "הסולל" להגיש בתחילת דצמבר 1930 למערכת העתון סידרת תביעות לארגון מחדש, שמטרתן למנוע אפשרות סגירה עתידית של העתון. עיקרן של תביעות אלו היה ניתוק העתון מהמפלגה הרוויזיוניסטית והפיכתו למבטא מגוון רחב של דעות פוליטיות. על פי גירסת ייבין, אחימאירי וחבריהם שפורסמה כמה חודשים מאוחר יותר, דרשו אנשי "הסולל" להסיר את שמו של ז'בוטינסקי, כעורך ראשי מעמודו הראשון של העתון, אולם הסכימו להמשיך ולפרסם את מאמריו.

בין דרישותיהם הנוספות של אנשי "הסולל": החלפת מזכיר המערכת הרוויזיוניסטי בעורך ראשי המקורב לקבוצת וייצמן. החלפת העורך האחראי הרוויזיוניסטי באדם הנימנה עם אחת הסיעות הלא סוציאליסטיות ביישוב וכן החלפת עורך המדור הכלכלי.⁴⁹

ייבין וחבריו טענו, כנראה במידה רבה של צדק, שהנהלת "הסולל" לא פעלה על דעת עצמה אלא בתיאום עם גורמים פוליטיים ביישוב. הימים הרי היו ימי בחירות לאספת הנבחרים, ו"דואר היום" הרוויזיוניסטי, כפי שראינו, מילא בהם תפקיד פעיל ויעיל למדי.

השתלטות בן אבי באמצעות חברת "הסולל" על העתון יכלה אפילו לפגוע קשות במאמצי תעמולת הבחירות של התנועה הרוויזיוניסטית.

נראה שבעקבות אי הצלחת אנשי "הסולל" לכפות את דעתם על המערכת הרוויזיוניסטית השתררה מתיחות קשה בין הצדדים, אולם המורל מנוע היה להעביר את העתון לידי מכיוון שתוקף החוזה שנחתם בין הצדדים ביולי 1930 אמור היה לפוג רק במחצית פברואר 1931.⁵⁰

את הזמן עד לפקיעת החוזה ניצל בן אבי להכנות להוצאת העתון במתכונתו הקודמת. הוא גייס לעזרתו את העתונאי הוותיק אברהם אלמליח שישמש כסגנו וכן כמה מעובדי העתון שנאלצו לעזוב בסוף 1928 (י. יערי-פולסקין, ח.ל. חריפאי וד. בר-דדורא), כן התייצבו לצידו גם עתונאים שעבדו ב"דואר היום" הרוויזיוניסטי כאורי קיסרי ושלום שוורץ.

ככל שהתקרב מועד התזרת העתון לידי בן אבי, כן גדלה ההתמרמרות במערכת הרוויזיוניסטית שלא הכינה את הקרקע להוצאת עתון חדש ועמדה למצוא עצמה לפתע בלא כל אמצעי תקשורת משלה. נראה שבאותה תקופה החליטו חלק מחברי

במערכת "דאר היום" שני עורכים מסתלקים (מכתבים לעורך)

לכבוד מר איתמר בן אב"י
עורך, "דאר היום".

אדוני וירדני,

תנני להודיע בזה, כי מהיום והלאה אינני יותר אחד מעורכי דואר היום. אם שבע שנות מלחמתי בארץ נגד כל גלויי הרקב הרוחני והסני-בלטיות הפוליטית, היו שנים קשות ואכזריות, הרי שבעתים קשה ואכזרית תהיה הדכי ע כ ש ו... בלי עתון. לא הרבה זמן, אבל הרבה מאשי ומדמי, מצערי וזעמי, השקעתי ב"דואר היום", שעכשיו אתה, אדוני, שוב עורכו הראשי, כשהיית. על קיר הניגודים, שהקיסמותי ביני לבין ה"מוסמכות" בא"י, כדי לשמור על קיומי האישי, במובן הרוחני והפוליטי, הוספתי כמה וכמה נדבכים ע כ י מ ; כי רבתה ועבתה השנאה, וזיתי בימי עבודתי ב"דואר היום", שיעבור בתור בירושלים ו י ו ר ק בפני את רוקו. וזיתי להיות, מוכתר בנימוסין" מעין : "אשת ענבים" וכו' ; וראה פלא ; דוקא מנת שנאה זו, קבלתי כ ש כ ר ס ו מ ר י מ ה ג ו נ ב ס א ו ח ר — לא רק בעד עבודתי הפובליציסטית, אלא כאילו גם בעד יצירותי הפ' יוטיות... כן ; ועם שכר סופרים הגון זה אני גפרד מעבודתי במערכת.

תנני, אדוני, לבסוף גם להודות לך על אדוי-כותך שהראית לי, כמסרך לרשותי את עתונך לעוד שבוע מיד אחרי גמר החווה. ואני מברך לפעולה פוריה למען ציון.

בכבוד רב וכב"צ

אורי צבי גרינברג

מוצא"ק, ר' אדר תרצ"א, ירושלים ת"ו.

למר איתמר בן אב"י.

אדוני הנכבד !

תרשה לי להודיע בעתונך, כי מהיום והלאה חדלתי מלהיות חבר במערכת "דאר היום".

שוקיך ככל לבו

י. ת. ייבין

מכתביהם של אורי צבי גרינברג וי. ת. ייבין, בהם הודיעו על סיום עבודתם ב"דואר היום". איתמר בן אב"י הגדיר את הליכתם: "שני עורכים מסתלקים". למעשה, השניים וחבריהם סולקו

את מגמת "התעממותו" (הפיכתו לעממי) של העתון ואף הוסיף לשמו את תת הכותרת "עתון יומי עממי" (החל מתחילת מרס 1931 תושלם כותרת זו ל"עתון יומי עממי מצויר").

שוב חזרו לעתון הרומאנים העממיים בהמשכים, כותרות הענק העוסקות בפלילים, אסונות, מבצעי טייסים נועזים ועניינים מתחום המופלא והעל טבעי. נושאים אלו הוצגו לא רק באמצעות הכותרת והרפורטזיה הצבעונית, אלא גם בסיוע מספר גדל והולך של גלופות, ביניהן גדולות. בן אב"י טוען בזכרונותיו שכתוצאה ממדיניות עריכה זו עלתה תפוצת "דואר היום" מ-2,000 עותקים (בשלהי העידן הרוויזיוניסטי) ל-4,700 עותקים.⁵⁷ לעומת זאת קשתה מאוד עזיבת העתון על המערכת הרוויזיוניסטית ועל כך מעיד כאמור מכתבו של אצ"ג שצוטט לעיל.

רק כעבור למעלה מחודש, ב-24 במרס 1931, יצא לאור גיליונו הראשון של העתון הרוויזיוניסטי החדש, "העם". שמו של ז'בוטינסקי התנוסס עתה מחדש בראש הגיליון כעורך ראשי כשבפועל נערך ונהל העתון על ידי וולפגנג (זאב) פון וייזל, כשייבין לצידו כעורך אחראי ואצ"ג ככותב מאמרים ראשי.

במשך החודש שקדם להופעת "העם" עסקו אנשי "דואר היום" לשעבר בחיפוש מקורות מימון, אולם מכיוון שחברת "מגדלור" שעל הקמתה הוחלט ביולי 1930 ושאמורה היתה לגייס כספים להקמת העתון, עדיין לא פעלה, נאלץ לבסוף פון וייזל לממן את הפקת העתון מכיסו הפרטי.

במשך החודשים הבאים המשיך "העם" את הכיוון הרדיקלי שהונהג ב"דואר היום". הוא הלך והקצין הן בתוכנו והן בסגנונו ושהגיע לשיא עוצמתו בממשיכו של "העם", עתון הסיעה המקסימליסטית "חזית העם".

"דואר היום" כשחקן פעיל ומשפיע

בשנים 1928-1931, בעת שליטתה של הקבוצה הרוויזיוניסטית במערכת, התגלה "דואר היום" כשחקן פעיל ומשפיע. תגובתם העוינת של "דבר", "הארץ" ו"הפועל הצעיר" מעידה על הצלחת הפצת העתון בקרב חוגים רחבים ביישוב.

עוד בשלהי תקופתו הקודמת של בן אב"י בעתון, בסוף 1928, אנו נתקלים בניסיון מצד משה מדויני מ"הארץ" לפגוע בתפוצת

"דואר היום" באמצעות הצגת הידיעות שהופיעו בו כשיקריות.⁵⁸ תגובת העתונות העברית במהלך 1930 כנגד "דואר היום", שתגיע לשיאה במהלך מסע הבחירות לאספת הנבחרים, מעידה על השפעת העתון והצלחתו להגיע קבוצות רחבות ביישוב. דומה, שאין גם להתעלם מהעובדה שמדיניות "הכותרת הצועקת" ו"המאמר האלים" היא שגרמה לוועדת שאו, שבדקה את הסיבות למאורעות 1929, להגדיר את "דואר היום" כגורם משפיע ומתסיס. על מידת השפעת העתון מעידה גם תגובת הממשל הבריטי שכאמור סגר את העתון שלוש פעמים לתקופות שבין עשרה לעשרים ואחד יום.

ייתכן שמאחורי סגירת העתון היה גם שיקול של התנכלות לשמה, אולם להערכתנו מצביעה תגובת הממשל בעיקר על חשש

מכוחו של העתון לעורר אי שקט ברחוב היהודי. תגובת העתונות המתחרה, מברקי חברי ההנהגה הציונית, העדויות בוועדת שאו ותגובת פקידי הממשל מעידים ש"דואר היום" היה בשנים 1928-1931 גורם מעצב ומניע שתרם להקצנת עמדות בקרב חוגים רחבים ביישוב הן כלפי הבריטים והן כלפי ההנהגה הווייצמנית-סוציאליסטית.

להצלחת מאמצי מערכת "דואר היום" תרמה ללא ספק סידרת האירועים שהחלה בתקירת הכותל המערבי בספטמבר 1928, נמשכה במאורעות אוגוסט 1929 והגיעה לשיאה עם פירסום "הספר הלבן" באוקטובר 1930.

מזווית ראייה זו אכן שימש העתון כלי ביטוי לרגשי תסכול וזעם של חוגים רחבים בציבור היהודי כנגד המדיניות האנטי ציונית של הבריטים ותגובת "הפרופיל הנמוך" של ההנהגה הציונית.

אולם מערכת "דואר היום" לא הסתפקה כאמור בדיווח "יבש" ו"מאופק" על המתרחש, אלא ניסתה לחזק ולהעמיק את רגשות הזעם ולתעל אותם לכיוון התארגנות ופעילות ברחוב. בעזרת טכניקת העריכה והכיתור הסנטציונית שנלמדה מכן אבי ונוסח הכתיבה הפמפלטי, שאצ"ג הוביל אותו, הצליח "דואר היום" לחרוג מתפקיד "עד ראייה" פסיבי לאירוע ולהשתתף בעיצובו, כשהוא תורם להחרפת העימות בין חלק מהציבור בארץ לאימפריה הבריטית ולהעמקת הקרע הפנימי בתוך התנועה הציונית עצמה.

במאמציו אלה הצליח "דואר היום" להשפיע במידת מה על מדיניות ונוסח העריכה של "דבר" ו"הארץ". הם ניסו שלא להיגרר אחרי נוסח "דואר היום", הן מבחינת נושאי הטיפול והן מבחינת אופן הצגתם, אולם על רקע התחרות הפוליטית ואף המסחרית עם העתון הרוויזיוניסטי ובלחץ המאורעות, נאלצו "דבר" ו"הארץ" לא אחת לנטוש את עמדתם המרוחקת והמאופקת ולהגיב לעתים בדרגת אלימות הדומה לזו של "דואר היום".

הצלחת "דואר היום" להפוך לגורם משפיע, מפתיעה לאור ריבוי המכשולים שהושמו על דרכו מבית ומחוצה.

הקבוצה "המהפכנית-משיחית" של אחימאיר, ייבין ואצ"ג הצליחה אמנם לכרות ברית בתוך מערכת העתון עם הקבוצה "האקטיביסטית" של פון וייזל וחבריו. אולם מולם עמד מנהיג התנועה, ז'בוטינסקי, שחלק הן על התוכן והן על סגנון העריכה של "דואר היום". כוחו הבולט והממתן של ז'בוטינסקי התגלה כיעיל כל עוד שימש עורך בפועל של העתון ונוכח פיזית בארץ. אולם מאז קיץ 1929 שוב לא היה מסוגל לכפות את דעתו ומברקיו ומכתביו מחו"ל לא גרמו למיתון בגישת העתון.

העדרו של ז'בוטינסקי החליש גם את עמדת הוועד המרכזי של הצה"ר בארץ, שגם הוא לא הצליח לבלום את המערכת הרדיקלית. גם הקבוצות הפוליטיות המתנגדות ל"דואר היום" ובעיקר תנועת הפועלים, לא גילו פעילות מיוחדת נגדו. להוציא מאמרי גינוי ב"דבר" וב"הארץ" לא יצאו מפלגות וחוגים, שבאו לידי ביטוי בעתונים אלה נגד העתון, לפחות עד דצמבר 1930.

הממשל הבריטי היה לכאורה הגורם המרכזי שיכול היה לפגוע

"דואר היום" שלאחר התקופה הרוויזיוניסטית. איתמר בן אבי הפך את העתון, שוב, ל"עממי" ועד מהרה ל"עממי מצויר"

קשות בעתון. אולם מערכת הפיקוח התקשורתית של ממשלת המנדט כמעט שלא היתה קיימת בסוף שנות ה-20. הממשל הגיב תמיד באיחור של שבוע ויותר למאמרי ההתסה של "דואר היום" וכוח הענישה שלו לא התגלה כיעיל במיוחד.

גם העימות בין מערכת "דואר היום" למר"ל — הנהלת "הסולל" — יכול היה לשמש כגורם מעכב ומכביד, לא רק בשל ניגודים כספיים בין המערכת לזלמן וייט, אלא גם בשל עוינותו של איתמר בן אבי. אולם העדרותו הממושכת של בן אבי מהארץ הותירה את וייט לבדו מול לחצי המערכת הרוויזיוניסטית. למרות הגילגולים והשינויים שחלו בתוכנו של החוזה בין המר"ל למערכת, לא הצליח וייט לכפות את דעתו על הקו המערכתי של העתון.

סכנה משמעותית לשליטה הרוויזיוניסטית על "דואר היום" הסתמנה כאמור רק בסוף 1930. זאת, לאחר שמספר כוחות חברו יחדיו לפעולה נגד העתון במתכונתו הרוויזיוניסטית. אולם גם הברית שבין הנהלת "הסולל" לגורמים פוליטיים ביישוב, לא הצליחה להוציא את השליטה של הזרם הרדיקלי על העתון. רק לאחר שבן אבי החליט לעבור לשימוש בכוח, הוא הצליח להתחזר לעצמו את השליטה על העתון.

כך קרה, שנחישות דעתם של מובילי הזרם "המהפכני-משיחי" במערכת העתון, מול מערך כוחות בולמים חלשים ולא מאורגנים

יצר את התנאים להפיכת "דואר היום" הרוויזיוניסטי לגורם מעצב, ומשפיע בתקופת המשבר של סוף שנות ה-20 ותחילת שנות ה-30.

★ ★ ★

23. הלר, (הערה 1 לעיל), עמ' 341. ראה גם דיווחי "דואר היום" מן הוועידה מה-26 ו-27 בנובמבר 1930.
24. דואר היום, 27 בנובמבר 1930.
25. מ. ריבלין, "הדמוגוגיה מריעה", הפועל הצעיר, 31 בדצמבר 1930. במאמר ציין המחבר את השתתפותו הפעילה של אצ"ג במערכת הבחירות לאספת הנבחרים.
26. דואר היום, 28 בנובמבר 1930.
27. שם, שם.
28. "וייטשפל", דבר, 28 בנובמבר 1930.
29. "הדבר עונה בגרופים", דואר היום, 30 בנובמבר 1930.
30. שם, 8 בדצמבר 1930.
31. מ. ריבלין (ראה לעיל, הערה 25).
32. עיקר מאמרו של ריבלין עוסק בניתוח נושאי התעמולה המרכזיים של הרוויזיוניסטים במסע הבחירות.
33. דבר, 31 בדצמבר 1930.
34. "בעירום ובעריה", דואר היום, 1 בינואר 1931. המאמר מתייחס לנתונים שהופיעו ב"דואר היום" ביום הקודם בדבר משכורות פקידיה הבכירים של הקק"ל.
35. "לידידי העורך מן הצד שכנגד" שם, 2 בינואר 1931.
36. בהשפעת אצ"ג שירטט י.ה. ייבין ברומן הפוליטי שלו "ירושלים מחכה" את דמות בילינסון, המוצג ברומן תחת השם בלקין, כפקיד אפור וצייתן, בעל יכולת כתיבה, אולם חסר כל כישורים לחשיבה עצמית. הוא משמש למעשה כ"עט נובע" של ברל המתקשה בעצמו בכתיבה. ראה: י.ה. ייבין, "ירושלים מחכה", פרק א', חזית העם, 29 בינואר 1932.
37. "לידידי העורך...", שם, שם.
38. "פגינת לאמת", שם, 5 בינואר 1931. ראה גם "כנסת ישראל בצער", שם, 4 בינואר 1931.
39. סנבלטים — כינוי גנאי שנתנו הרוויזיוניסטים ליריביהם מהשמאל. סנבלט — מראשי המפריעים לנחמיה לשקם את ירושלים לאחר שיבת ציון, ובהשאלה — מחבל ובוגד.
40. "תשובתי לאוכלי הציונות, לכל הסנבלטים", שם, 6 בינואר 1931.
41. מ. אטיאס, כנסת ישראל בארץ ישראל, ירושלים תש"ח, עמ' 35. לגבי רשימת המועמדים הרוויזיוניסטית ראה "דואר היום", 31 בדצמבר 1930.
42. בין ה-6 בינואר ל-20 בפברואר 1931 פירסם אצ"ג מאמרי מערכת ומאמרי-כרוז כמעט מידי יום. ראוי לציין שלעתים כתב אצ"ג באותו יום הן את מאמר המערכת והן את המאמר הראשי.
43. ראה מאמרי ז'בוטינסקי ב"דואר היום" מ-23 בינואר ו-9 בפברואר 1931. רק במקרה אחד, ב-16 בפברואר 1931, הופיע לצד מאמר ז'בוטינסקי מאמר מערכת של אצ"ג. ייתכן ש"חריגה" זו קשורה לעובדה שחברי המערכת ידעו כבר שהם עומדים לאבד בקרוב את השליטה על העתון.
44. ראה לדוגמה במאמר "להערכת המצב אצלנו — מי הוא בכל זאת האחראי?" שם, 12 בינואר 1931. במאמר זה מעלה אצ"ג חשדות שיתוף פעולה של ראש "ההגנה" גולומב, עם הבריטים. בעניין זה ראה גם חילופי מכתבים בין גולומב ואצ"ג שפורסמו ב"דואר היום" ב-14 בינואר 1931. ברוב המאמרים מופיעות התקפות קשות על ראשי מפא"י.
45. "בשולי האגרת", שם, 15 בפברואר 1931.
46. רמיזה מסוימת ניתן למצוא רק במאמרו של אצ"ג: "קריש דרבנן פובליציסטי", שם, 18 בפברואר 1931.
47. על חיתומן, האחראי על מערכת הפירסום וההפצה של "דואר היום" ראה: אורי קיסרי, "זכרונות ליום מחר", תל אביב 1975, עמ' 95, 138.
48. איתמר בן אבי, "עם שחר עצמאותנו", תל אביב 1961, עמ' 484.
1. לעניין מאמרי אחימאיר בין ספטמבר 1928 לספטמבר 1930 ב"דואר היום", ראה מאמרו של יוסף הלר, "המוניזם של המטרה או המוניזם של האמצעים", המחלוקת הפוליטית והרעיונית בין זאב ז'בוטינסקי לבין אבא אחימאיר, "ציון", ג', תשמ"ז, עמ' 322-337.
2. א. אחימאיר, "לקראת הצעד המכריע", דואר היום, 17 בספטמבר 1930. אחימאיר הרגיש את חשיבות התבוסה ורגש הנקמה ככוח לליכוד ולהתחדשות האומה כבר בסוף 1929. ראה: "דיקטורה של גבאים", שם, 12 בדצמבר 1929.
3. ראה דיווח ב"דואר היום" מ-10 באוקטובר 1930, ובו התקפה מילולית קשה כנגד שילס שבא "לכרות קבר לציונות".
4. א. אחימאיר, "מכתב לנוער הציוני", שם, 21 באוקטובר 1930.
5. הוצאה מיוחדת של "דואר היום", 21 באוקטובר 1930. כותרת הגיליון שיצא בפורמט טבלואיד הכריזה: "ד"ר ויצמן התפטר — הממשלה הבריטית זוממת לשים לאל את תקוות היהודים בא"י".
6. שם, 22 באוקטובר 1930. הכותרת לרוחב שישה טורים הכריזה: "הצהרתה של הממשלה והדריית של סימפסון".
7. שם, 23 ו-24 באוקטובר 1930. הנוסח המלא של הצהרת פספילד הובא בגיליונות מה-26 ו-27 באוקטובר.
8. אחימאיר, "שין פיין", שם, 28 באוקטובר 1930. ראה בעניין זה גם את מאמרו של וולפגנג פון ויזל, "האויב לנוכח החזית", שם, 27 באוקטובר 1930.
9. אחימאיר, "קפטן קוט", שם, 10 בנובמבר 1930. ראוי לציין שכמה תודשים קודם לכן טען אחימאיר שהעם היהודי אינו זקוק לקדושים כמודל לחיקוי אלא לגיבורים. ראה: "מתל חי ועד באר-טוביה", שם, 11 במרץ 1930.
10. ראה: י. שביט, "מרום למדינה", תל אביב, 1977, עמ' 93-95.
11. ראה י. הלר (הערה 1 לעיל), עמ' 337-338.
12. "דואר היום", 29 בספטמבר 1930. העתון פירסם ידיעה על עמדת רוטנברג בשאלת ה"קרויות" (קבוצות בוחרים לפי עדות — אשכנזים, ספרדים ותמימים) לבחירות לכנסת ישראל.
13. "מכתב לעורך דואר היום, ירושלים", מ"ו באוקטובר 1930. מכון ז'בוטינסקי, מרכז הצה"ר בא"י, ג' 10. מס' 181, 6/10.
14. שם, מרכז הצה"ר בא"י, ג' 10.
15. "מכתב למערכת דואר היום" מ-4 בנובמבר 1930. שם, מרכז הצה"ר בא"י, ג' 10. מס' 192, 7/10.
16. "מכתב למרכז העולמי של הצה"ר, לידי מר מ. גרוסמן, לונדון", 6 בנובמבר 1930. שם, מרכז הצה"ר בא"י, ג' 10.
17. שם, שם.
18. דבר, 8 ביוני 1930. וראה תגובת אצ"ג, "חורבן בית פנימי", השלום, 9 ביוני 1930.
19. "לסגירת דואר היום", דבר, 17 בנובמבר 1930.
20. שם, שם.
21. שם, 25 בנובמבר 1930. ראוי לציין שגיליון ה-7 בנובמבר, בו הופיע אחד המאמרים שבעטיו נסגר "דואר היום", הוקדש כולו לציון יובל ה-50 של ז'בוטינסקי.
22. שם, 21 בנובמבר 1930. במאמר שהקדיש "דבר" לסגירת "פלסטין" חזר העתון לעסוק בו ובי"דואר היום" בכפיפה אחת ודרש שלשני העתונים

49. "תולדות העם", העם, 1 במאי 1931.
50. אצ"ג מעיד במכתב שושלה לבן אב"י ב-21 בפברואר 1931, שתוקף החוזה בין הצדדים אמור היה לפוג שבוע קודם לכן. ראה: דואר היום, 22 בפברואר 1932.
51. בן אב"י (הערה 48 לעיל), עמ' 484.
52. עניין הארכה נזכר במכתבו של אצ"ג לבן אב"י, ראה הערה 50.
53. "בני בנימין" – הסתדרות של בני המושבות שנוסדה ופעלה בשנות ה-20 וה-30. איתמר בן אב"י שימש כנשיאה.
54. בן אב"י (הערה 48 לעיל), עמ' 484.
55. שם, שם.
56. דואר היום, 22 בפברואר 1931.
57. אורי קיסרי מרחיב בזכרונו לגבי "דואר היום" שלאחר השתלטותו של בן-אב"י. ראה, א. קיסרי (הערה 47 לעיל), עמ' 110-143. ראה גם התייחסות קיסרי לתקופה שבה שימש ככתב "דואר היום" בפריז, שם, עמ' 98-110. וכן גם זכרונות א.ח. אלחנני, מסופרי העתון באותה תקופה. א. ח. אלחנני, "יצר ושליחות בעבודה העתונאית", י. טישלר (עורך), על עחונות ועתונאים, ירושלים 1976, עמ' 73-77. לעניין עלייה תפוצת "דואר היום", ראה בן-אב"י, הערה 48 לעיל, עמ' 484.
58. מ. מדויני, מהפכה עתונית, הארץ, 25 בספטמבר 1928. וראה תשובות בן אב"י בזכרונו (הערה 48 לעיל), עמ' 506-507.